

Szakáts László: Tormay Cécile regénye. Az ősi küldött. Magyar Asszony, 1934. március 1.

Tormay Cécile „Az ősi küldött” című regényének megjelenése a magyar nemzeti irodalom évtizedek óta várt és beteljesült legnagyobb eseménye, igazi ünnepe. Jelentősége túlnő a nemzeti kereteken; hisszük és valljuk, hogy a keresztény középkor e megrendítően mély, művészi szépségeiben és erkölcsi-történelmi igazságaiban egyaránt hatalmas éposza új és múlhatatlan értékkel gazdagítja az egész emberi műveltség kincsházát is.

Tormay Cécile a francia Paul Claudel és a norvég Sigrid Undsed mellett a középkor lelkének legalaposabb ismerője s e középkori lélek legköltőibb, legmagasabb rendű megszólaltatója.

Mik azok a különös tulajdonságok és érdemek, amelyek új művét nemcsak az átlag, de még a jó, sőt legjava regénytermés fölé is messze magasan kiemelik?

Minden műalkotás voltaképp két alaptényező közös hatásának, összeolvadásának, e kétféle érc minél tökéletesebb ötvözetének eredője. Maradandó alkotás nem lehet a tartalom és forma tökéletes összhangja nélkül. Sivár tartalmat nem pótolhat csillogó külső, a gondolat nem szárnyalhat a szavak repítő ereje nélkül. Homerostól Petőfiig éppen ez a tiszta csengésű harmónia jellemzi az idők múltó ízlésével dacoló remekművek évezredes sorát. [...]

Az a világ és az a kor, melyet Tormay Cécile nagyarányú epikus művében elénk tár, a magyar múlt egyik legfájdóbb fejezete. A tizenharmadik század ez. Félelmetesen nehéz esztendők viharzanak akkor egész Európa felett. Amerre széttekintünk, bomlás, pusztulás, újulás. A hűbériség sajátos gúlaépítménye meginog. Mindenütt — Angliától Spanyolországig — áll a harc király és főnemesség között. Nálunk ezt az országemésztő belső forrongást, külső veszedelem is súlyosbítja. A tatárvész.

Tormay Cecile sehol sem magyarázza művében ezt a kavargó-erjedő történelmi folyamatot. Nála minden a mese talajából fakad, egyszerűen és természetesen; úgy nő ez a mese, mint egy végtelenül sokrétű, teljes-titkos valóságában eléggé soha fel nem fogható élettani szervezet, egy fa, mely növekedésével, virágzásával önmagát magyarázza s ugyanekkor megvilágosító értelme az egyetemes élet örök kérdéseinek is. Minden a mese, a történet. „Az ősi küldött” nemcsak abszolút költészetet jelent, hanem abszolút epikát is. Az ember mindig mohón kereste élete gyökereit: a múlt ezer szerteágazását. S okkal is. Mert nincs, nem lehet izgalmasabb élmény, mint — valamely isteni csodatétel ajándéka képpen — bepillantani fajunk tegnapijába: a történelembé; látni, hacsak egy suhanó percre ősapáink sürgő mindennapját, megsimogatni szemünkkel a régi házak köveit, hallgatni a hajdan valók édes, ódon hangzású szavát... De a múlt — temető. Kíásott romok, tört cserepek, fanyar krónikák regélnek csak dadogó szóval az eltűnt századokról. Aki a múltat egész életes, forró, ezerárnyalátú valóságával elénk tudja varázsolni, aki új világot fedezett fel önmagában s ezt a „mundus novus”-t hegyeivel, völgyeivel, embereivel kiemeli az idők tengerének mélyéből; aki lehetővé teszi a csodát, hogy egy parányi ablakon — akkorán csak, mint egy könyvnek a lapja — beleámulhatunk eleink életébe: az a valaki jobbán ül Istennek. Költőzseni. Ilyen múltba tekintő, csodatáró „ablak” Tormay Cécile regénye, „Az ősi küldött”.

Elsüllyedt és újjászületett élet az, mely hét-nyolc évszázad ködeiből egyszerre váratlan káprázó szemedbe fényesedik. És úgy látod ezt a volt világot, oly hökkentő-izgalmas közelségben, ahogy talán tornácodról térbeli szomszédod udvarát. Hallod a harangszót, erdők zúgását, emberek szavát: imát, könyörgést, átkot; tudója vagy minden indulatuknak, részese fájalmuknak, álmuknak, örömeiknek. Benne élsz az időben, mikor Magyarföldön IV. Béla király uralkodott volna; keresztény vagy, régvolt apáink végleges kereszténységével; de pogány is... üldözött, bujdosó pogány: mert eleid akkor azok voltak. Szemébe nézel régi uraknak: ezeknek a királynál is büszkébb, nagy erejű oligarcháknak; látod a szent szerzeteseket, amint a halott város kövein bukdácsolnak, kísérteties kopogással; szóba ereszkedel jobbágyi népekkel, hajósokkal, fegyverhordozó szolgálkkal; borús tekintettel méregeted a komor udvarházak füstös falait, amelyek mögött ősi szokásokat, nyers és kegyetlen erkölcsöket őriz a nagyúr irgalmatlan akarata. Együtt bandukolsz Ung lovaggal Európa országútján: jársz a Párizsnak nevezett nagy nyugati városban s Burgundia aratásba érő földjén... Ez az út azonban mindig csak keletre visz s az utazás mindegyre sietősebb. Mert Ung vitézt rossz hírek s csodálatos szép álmok nyugtalanítják. A rossz hírek tatár közeledésről, a szép álmok Kingáról

beszélnek... Pedig nincs miért gondoljon Kingára. A leányt a Komárom-beli Ders úr, Obor fia vitte volt magával fáklyás lakodalmi kocsikon. Így hát csupa fájdalmas emlék, ami őt a honi földön várja. S mégsem időzött, mégsem tévovázott. Egyre türelmetlenebb sietéssel róttá az utat. Aztán, hogy hazaért, mindent megtudott. Jót is, rosszat is. Megtudta, hogy a tatárok már az ország északi határainál járnak és megtudta, hogy Ders úr, Kinga férje elesett holmi kun-magyar verekedésben. Ez a hír egyszeriben célt ad üres életének s véget vet kóborlásainak. Elbocsátja hű szolgáit s vágat Komáromnak. Be is jut az őrzött városba. Mit törődik most azzal, hogy ebben a néma városban a halál angyala arat: a rettenetes, a kegyetlen dögvész. Csak Kingát lássa, csak Kinga lehessen az övé örökre. Meg is találja szerelmesét; s az asszony, miután hírt kapott ura haláláról, menne is vele szívesen. Kijutni azonban sokkal nehezebb a halálra szántak köréből, mint betörni a védekező gyűrűn. Egész haditervet eszelnek ki s megtesznek minden előkészületet. Boldogságukat tragikus véletlen rombolja össze. A szörnyű vész Kinga fiatal életére is éhes: nem mehet, nem menekülhet, nem ereszti a pestis. S ha eddig úgy véltük, a regény elérte az írásművészet csúcseit s e magaslatokon túl lehetetlen minden fokozás, minden emelkedés: a költő fölényesen cáfol s műve az utolsó betűig egyetlen csodálatos iram s lankadatlan, ívelő „crescendo”. S ha eddig is a legnagyobbakat illető hódolattal fogadtuk lelkünkbe és emlékezetünkbe lélekrajzainak, hangulatképeinek, elevenséggel izzó leírásainak, párbeszédeinek remekbe írott példáit: mivel fegyverkezzünk, a szavak miféle arzenáljával, hogy csak valahogyan is megsejtsük vagy körülírjuk a mű második részének, Kinga lassú haldoklásának páratlan szépségeit és költészetét? Érezzük: munkánk eddig is meddő kísérlet; kongó mondataink nem zendíthetik fel „Az ősi küldött” végtelen hangszerelésű muzsikáját. A könyvet olvasni kell... Arra sem vállalkozhatunk, hogy öröknek ítélt értékeit elősoroljuk; ez esetben ide másolhatnók az egész művet. A lélekkel olvasó figyelme azonban különösen két „aere perennius monumentum” felé terelődik. Az egyik Bibor, a „búbájós asszony” alakja. Nem hisszük, akad még magyar írás, mely tragikus ősi pogányságunknak olyan szívbemarkolóan igaz és fenséges emlékművet állított volna, mint Tormay Cécile regénye ebben a hatalmas, eleven szimbólumban. Itt is, akár egész műve folyamán, a legmélyebb népi gyökerekig hatol meglátó szeme s nem Koppányban vagy más kimagasló vezéregyéniségben, hanem egy szegény, üldözött asszony sorsában mutatja meg középkori magyarságunk drámai belső viaskodását. A másik kép, amelynél hosszabban kell időznünk, egy csipkefinom miniatűr, pár vonás mindössze: ám egymagában is elegendő, hogy alkotóját a legnagyobbak közé emelje. Ung rádöbben Kinga betegségére s a keze öntudatlan védekező, bűnös mozdulatával letörölni szeretné első igazi csókját: ez a lap páratlan a világirodalomban; több könyvtárnyi elemzésnél énünk fájdalmas köttösségről, a bennünk, a lelkünk legmélyén tapadó örök boldogtalanságról.

Tormay Cécile-t már eddigi munkássága is irodalmunk legkitűnőbbjei közé avatta; műveit nem kötik szűk országhatáraink s nyelvünk elszigeteltsége: fordításokban csaknem valamennyi művelt európai nemzet a maga kincsének vallja... Irodalmunk s nemzetünk szellemének legnemesebb hirdetői ezek a könyvek. „Az ősi küldött” új emelkedést jelent ezen az eredményekben gazdag művészi pályán. A középkori lélek eddig nem hallott tiszta hangon, teljesen egyéni formában, utolérhetetlen szépségű költői nyelven szólal meg; a messzi múlt érzékelhető valósággá, legmaibb jelenné világosodik; a kor, az emberek, a történelem valami hallatlanul megkapó természetességgel oldódnak szét a mesében s a meséből kapnak színt, értelmet, dimenziót...

Új utakon járó, új utakat hasító munka ez; világirodalmi mértékkel mérve: igazi remekmű. S nekünk, magyaroknak: az „első” magyar történelmi regény.